

Топорецька З. М.,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри правосуддя
юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АДВОКАТА ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ ПІДЗАХИСНОГО

У статті розглянуто роль та особливості криміналістичного забезпечення діяльності адвоката під час проведення допиту його підзахисного. Розглянуто роль адвоката під час підготовки до проведення допиту та безпосередньо під час допиту, визначено, які криміналістичні прийоми, засоби та методи використовуються адвокатом на всіх стадіях допиту і яке значення вони мають для процесу допиту його підзахисного. Наголошено, що від діяльності адвоката під час допиту залежить чи будуть його результати (протокол допиту) визнані допустимими доказами в кримінальному провадженні.

Ключові слова: криміналістичне забезпечення, адвокат, захисник, адвокатська діяльність, проведення допиту.

В статті рассмотрена роль и особенности криминалистического обеспечения деятельности адвоката во время допроса его подзащитного. Исследована роль адвоката при подготовке к проведению допроса и непосредственно во время допроса, определено, какие криминалистические приемы, средства и методы используются адвокатом на всех стадиях допроса и какое значение они имеют для процесса допроса его подзащитного. Отмечено, что от деятельности адвоката во время допроса зависит будут ли его результаты (протокол допроса) признаны допустимыми доказательствами в уголовном производстве.

Ключевые слова: криминалистическое обеспечение, адвокат, защитник, адвокатская деятельность, проведение допроса.

Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року значно розширив права адвоката у кримінальному процесі, він став активним учасником процесу розслідування, оскільки отримав досить багато повноважень, які дозволяють йому певним чином впливати на процес розслідування.

Водночас, слідчий і адвокат у кримінальному процесу перебувають у нерівних умовах, оскільки адвокат не має такої ж свободи, як слідчий. Так, адвокат

не може самостійно проводити слідчих дій, він лише ініціює перед слідчим (прокурором, слідчим суддею), їх проведення.

Щодо допиту, тут також слідчий отримує більше свободи, оскільки саме він є організатором допиту, він ретельно готується, складає план допиту, вивчає особу допитуваного та його адвоката, що дозволяє йому більш впевнено та вільно почуватися під час його проведення. Адвокат же фактично знаходиться на «чужій території», він змушений підлаш-

товуватися та негайно реагувати на дії слідчого, у тому числі і протидіяти його незаконним діям [1, с. 271].

У зв'язку з цим, адвокату потрібно значно більше зусиль, знань, практики для того, щоб мати змогу впливати на процес розслідування і бути активним учасником процесу. Криміналістичні знання, засоби та методи при цьому відіграють вкрай важливу роль, оскільки лише з їх допомогою адвокат може ефективно виконувати свої обов'язки щодо захисту особи в кримінальному процесі.

Дослідженню питань криміналістичного забезпечення розслідування в різні роки присвячена увага таких провідних вітчизняних та зарубіжних учених, як: О. В. Батюк, Р. С. Белкін, В. І. Галаган, Є. К. Горячев, А. В. Іщенко, В. Г. Коломацький, І. П. Красюк, В. Г. Лісогор, Є. Д. Лук'янчиков, В. В. Матвієнко, В. О. Образцов, М. А. Погорецький, В. Ю. Сокол, Ж. В. Удовенко, О. І. Чучукало та багатьох інших. Науково-практичному аналізу проблем адвокатської діяльності у кримінальному процесі присвячені роботи Ю. П. Алєніна, В. Д. Берназа, Т. В. Варфоломєєвої, В. І. Галагана, Н. В. Глинської, І. В. Глов'юк, В. О. Гринюка, Ю. М. Грошевого, Я. П. Зейкана, О. В. Капліної, О. Ю. Костюченко, І. І. Котюка, О. П. Кучинської, Л. М. Лобойка, Є. Д. Лук'янчикова, М. М. Михеєнка, В. Т. Нора, М. А. Погорецького, Д. Б. Сергєєвої, Н. П. Сизої, О. С. Старєнького, О. Ю. Татарова, В. М. Трофимєнка, Л. Д. Удалової, С. С. Чернявського, В. Ю. Шепітька, В. П. Шибіки, М. Є. Шумила, О. Г. Шило, О. Г. Яновської та інших.

Метою статті є дослідження в межах її обсягу питань криміналістичного забезпечення адвокатської діяльності під час проведення допиту підзахисного.

Криміналістичне забезпечення доказування у кримінальному провадженні визначається нами як задоволення потреб процесу збирання, перевірки та оцінки доказів для встановлення предмету доказування технічними засобами, тактични-

ми прийомами та методами криміналістики під час досудового розслідування та судового розгляду кримінального провадження, проведення процесуальних дій, прийняття процесуальних рішень у кримінальному процесі [2, с. 190].

Допит особи є однією з найпоширеніших слідчих (розшукових) дій під час розслідування, спрямованих на збирання доказів, оскільки без його проведення не обходиться жодне кримінальне провадження.

Роль адвоката під час його проведення не можна недооцінювати, оскільки наявність захисника зазвичай є гарантією дотримання законності під час проведення цієї (слідчої) розшукової дії. Саме адвокат є «контролером слідчого», так званим «фільтром» дотримання слідчим під час його проведення вимог закону та прав і свобод допитуваного, порядку проведення, допустимих меж застосування певних тактичних прийомів.

Загальновідомо, що допит складається з трьох етапів: підготовчого, робочого (власне допиту) та заключного.

Слідчий на підготовчому (організаційно-тактичному) етапі допиту слідчий проводить підготовку до його проведення – організовує його: складає план допиту, вивчає особу допитуваного, визначає питання, які необхідно з'ясувати, визначається з тактикою допиту тощо. Завдання ж адвоката на цьому етапі – власна підготовка та підготовка допитуваного до допиту.

Насамперед адвокат повинен бути обізнаним з вимогами законодавства, які регулюють питання проведення допиту, правами особи залежно від її процесуального статусу, допустимими та недопустимими тактичними прийомами під час його проведення тощо. Це забезпечується здобутими криміналістичними знаннями та досвідом адвоката.

Так, на підготовчому етапі роль адвоката – провести зустріч з клієнтом і допомогти йому, а саме: підготовка, інструктаж, скеровування особи щодо того, як проходить допит і яка поведінка повинна бути в особи допитуваного.

Зокрема адвокату насамперед необхідно усунути заспокоєння особи, зняти нервову напругу шляхом запевнення, що адвокат завжди буде поряд і зможе негайно зреагувати на будь-які незаконні спроби слідчого вплинути на допитуваного. Адвокат повинен роз'яснити допитуваному його права, гарантовані Конституцією України та передбачені КПК України. Звернути увагу клієнта на те, яким чином зазвичай проводиться допит, як повинен себе поводити підзахисний, на що слід звертати увагу і реагувати, а які дії слідчого можуть бути провокативними тощо. Саме тому, наприклад, КПК України [3] в ст. 42 передбачає право підозрюваного мати конфіденційне побачення із захисником до першого допиту і в інтересах підозрюваного скористатися цим правом. Захисник на цьому етапі повинен визначити для себе позицію, яку збирається наслідувати.

Підготовка до проведення допиту також включає організаційні дії вже в присутності слідчого безпосередньо перед початком власне допиту, зокрема: встановлення особи допитуваного, роз'яснення йому його прав та процесуального статусу, ходу допиту. Завдання адвоката на цьому етапі – контроль виконання слідчим усіх вимог законодавства, точне і зрозуміле роз'яснення особі її процесуального статусу, вимог закону до порядку проведення допиту, прав підзахисного, особливо прав відмовитися у будь-який давати показання проти себе, членів сім'ї та близьких родичів (ч. 1 ст. 63 Конституції України) [4]. Також цей етап власне включає налагодження слідчим психологічного контакту з допитуваним, роль адвоката у цьому випадку, не допустити створення у підзахисного неправильного враження про слідчого і його наміри. Тому адвокат повинен бути добре обізнаний з тактичними прийомами, які використовуються слідчими для встановлення такого психологічного контакту, зокрема: налагодження сприятливої обстановки та усунення психологічної

напруги (уточнення анкетних даних, розмова на сторонню, але цікаву допитуваному тему, демонстрація поінформованості про обставини життя допитуваного, його потреби та інтереси тощо), стимулювання необхідності спілкування (роз'яснення необхідності спілкування зі слідчим, роз'яснення суті та процесуального становища особи, використання позитивних якостей особи тощо) [5, с. 336].

Водночас чи не найважливіша роль захисника на другому етапі – власне під час проведення допиту підзахисної особи. Класично допит складається з двох стадій: вільної розповіді допитуваного та постановки запитань.

Вільна розповідь допитуваного не потребує серйозного втручання захисника в процес у випадку, якщо до проведення допиту він провів детальний інструктаж особи щодо тактики її дій, вказавши, що саме необхідно слідчому розповісти, яка інформація стосується кримінального провадження, а яка є зайвою і непотрібною. Водночас адвокат повинен звертати увагу на повноту фіксування слідчим показань особи та контролювати те, щоб слідчий детально і дослівно записав слова особи, без викривлення змісту сказаного і без вибіркового запису.

Етап постановки запитань є найважливішою частиною допиту, оскільки саме на цьому етапі слідчий задає ті питання, які його цікавлять і фактично скеровує допит у потрібне йому русло. На цьому етапі слідчий також найбільш активно застосовує до допитуваного тактичні прийоми, необхідні йому для досягнення найбільшої результативності допиту.

Зокрема на цій стадії слідчий задає основні запитання, які власне стосуються предмету допиту в цілому, додаткові – для з'ясування обставин, упущених допитуваним під час вільної розповіді, уточнюючі запитання, щоб усунути суперечності у показаннях, нагадувальні запитання з метою допомогти відновити в пам'яті забуті факти, контрольні запитання – для перевірки отриманої раніше інформації.

У поєднанні з зазначеними вище питаннями слідчий використовує також різноманітні тактичні прийоми допиту. Адвокат повинен знати ці тактичні прийоми і завчасно попередити підзахисного про можливість їх використання слідчим, суть та мету, з якою вони застосовуються. А також в ході допиту звернути увагу клієнта, якщо якісь прийоми до нього застосовуються.

У разі застосування тактичного прийому «пред'явлення речових доказів» адвокат повинен також вернути увагу чи це дійсно є предмети, які оформлені та упаковані як речові докази, чи не використовує слідчий схожі предмети, «випадково» показуючи їх.

У цьому випадку адвокат повинен контролювати дотримання слідчим вимог законодавства під час допиту, уникати та припиняти будь-які намагання слідчого повернути допит у певне русло. Так, всі запитання повинні стосуватися кримінального провадження, яке розслідується, формулюватися конкретно, чітко, однозначно та грамотно. Адвокат повинен пам'ятати і контролювати, що слідчому заборонено ставити питання, у формулюванні яких міститься відповідь чи підказка до неї (навідні питання). У разі виявлення таких порушень адвокат повинен негайно зробити зауваження та вимагати від слідчого переформулювати чи зняти запитання, а також обов'язково внести це зауваження до протоколу допиту.

Адвокат повинен використовувати так звану систему сита. Його завдання – просіювати кожне питання через своєрідне сито та не пропускати питань, які є недопустимими. Наприклад, сито «протокол» означає вимогу (прохання) допитуваної особи внести питання до протоколу, а вже потім ця особа даватиме відповідь на нього. Сито заважає слідчому анулювати питання. Сито «особисте»: якщо за допомогою запитання свідка ставлять у становище підозрюваного, обвинуваченого, він може відмовитись на нього відповідати, посилаючись на ст. 63 Конституції України. Сито «на-

лежність» дає можливість перевірити, чи відповідає питання вимогам належності до справи. Сито «допустимість» – перевірка питання з точки зору відповідності його закону і моралі [1, с. 283].

Крім того, КПК України наділяє захисника правом ставити питання допитуваному, проте закон не визначає, у який момент слідчої дії захисник повинен мати таку можливість. Завдання адвоката у цьому випадку вчасно і вміло скористатися цим своїм правом. Підготувати необхідні питання і задати їх допитуваному, при цьому вимагаючи від слідчого їх занесення до протоколу. Навряд чи було б вірним визнати за ним право ставити запитання в будь-який момент, коли він врахує це за потрібне. У ст. 224 КПК, що регламентує участь захисника у провадженні допиту, закріплене правило, відповідно до якого він має право ставити запитання особам, що надають свідчення, лише з дозволу слідчого. При цьому «дозвіл слідчого» слід розуміти не як право дати дозвіл або заборонити захиснику ставити запитання, а як право встановлювати момент, коли він їх може ставити [6, с. 124].

На заключному етапі допиту – фіксація ходу і результатів слідчої (розшукової) дії слідчим складається та оформлюється протокол допиту. Завдання адвоката – проконтролювати точність змісту протоколу, перевірити, чи всі показання записані точно, чи немає перекручень, викривлення фактів, чи не упущені певні питання (особливо ті, що виправдовують особу). Якщо у допитуваного чи адвоката є певні зауваження до протоколу, вони повинні бути обов'язково занесені слідчим до нього.

Найголовніше, що від діяльності адвоката залежить те, чи будуть результати проведеного допиту (протокол допиту) визнані допустимим доказом у кримінальному провадженні [7, с. 482].

Криміналістичне забезпечення адвоката під час проведення допиту означає задоволення потреб адвоката технічними засобами, тактичними при-

йомами та методами криміналістики та всіх етапах проведення допиту. Адвокат є гарантом дотримання слідчим законності під час проведення допиту. Тому від рівня криміналістичного забезпечення адвоката (його криміналістичних знань, освіти, досвіду) залежить результативність його участі у слідчій (розшуковій) дії, законність, відсутність зловживань з боку слідчого, унеможливлення будь-яких порушень прав підзахисного.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Зейкан Я. П. Настільна книга адвоката у кримінальній справі (КПК 2012). Консультаційна робота адвоката. Адвокат у кримінальному процесі. Особливості захисту в окремих категоріях справ / Я. П. Зейкан, С. Ф. Сафулько. – К.: ВД Дакор, 2013. – 576 с.
2. Топорецька З. М. Щодо розуміння криміналістичного забезпечення як діяльності / З. М. Топорецька // Адвокатура: минуле та сучасність: матеріали V Міжнар. наук. конф. (14 листопада 2015 року, м. Одеса) / Уклад: І. В. Гловюк, О. В. Малахова, Л. Ю. Чекмарьова; відп. за вип. М. М. Стоянов. – Одеса: Юридична література, 2015. – 348 с. – С. 190–191.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 9–10. – Ст. 474.
4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – № 30. – Ст. 141.
5. Криміналістика: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / за ред. В. Ю. Шепітька. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – 728 с.
6. Грищенко Н. В. До проблеми взаємодії слідчого та захисника в реаліях застосування нового КПК України / Н. В. Грищенко // Держава та регіони. Сер.: Право. – 2013. – № 4. – С. 122–125.
7. Погорецький М. А. Захисник – суб'єкт доказування на досудовому провадженні за чинним КПК України: проблемні питання / М. А. Погорецький // Актуальні питання державотворення в Україні: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (23 травня 2014 року) / Редкол.: д. ю. н. І. С. Грищенко (голова), проф. П. С. Берзін (заст. голови), к. ю. н. І. С. Сахарук (відп. ред.) – К.: Прінт-Сервіс, 2014. – С. 480–482.

Toporetska Z. Criminalistics providing of the attorney during the interrogation of defendant.

The article discusses the role and characteristics of criminalistics providing of the attorney during the interrogation of his client. The author defined criminalistics providing as fulfilling of needs in the gathering, verification and evaluation of evidence in order to establish the subject of proof by technical equipment, tactical remedies and criminalistics methods during the investigation and trial of criminal offenses, legal proceedings, and the adoption of procedural decisions in criminal proceedings.

The article deals also the role of the advocate in preparation for the interrogation and directly during interrogation. It determined what criminalistics technical equipment, tactical remedies and methods used by a lawyer at all stages of interrogation and how they are important to the process of questioning his client. Determined that the interrogation person is one of the most common investigative (search) actions during an investigation aimed at collecting evidence, because without it did not do any criminal proceedings.

It is noted that in the case of tactical «presenting material evidence» lawyer should also bring attention to whether it really is items that are designed and packaged as evidence, or does not use similar items investigator, «accidentally» showing them.

The attorney is a guarantor of the rule of law by investigators during interrogation. Therefore, the lawyer criminalistics providing (his forensic knowledge, education, experience) depends on the performance of his participation in the investigation (search) action, legitimacy, lack of abuse by the investigator, prevent any violations of the rights of the defendant.

The article emphasizes that from the activities of a lawyer during interrogation depends on whether its results (interrogation protocol) declared admissible evidence in criminal proceedings.

Keywords: *criminalistics providing, attorney, defender, advocacy, interrogation.*

Стаття надійшла до редакції журналу 28 квітня 2016 р.